

Schiller, Joanna

"Kommt, lasst uns unsern Kindern leben", Friedrich Wilhelm August Fröbel, Berlin 1882 : [recenzja]

Rozprawy z Dziejów Oświaty 26, 247-251

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Friedrich Wilhelm August Fröbel: KOMMT, LASST UNS UNSERN KINDERN LEBEN. Wstęp, wybór i objaśnienia: Rosemarie Boldt, Erika Knechtel, Helmut König. Band 1—3, Volk und Wissen, Berlin 1982; ss. 270+320+326.

Rok 1982 to dla historyków pedagogiki dwusetna rocznica urodzin Fryderyka Fröbela (21 IV 1782 r. w Oberweissbach), wielkiego niemieckiego pedagoga, pierwszego teoretyka wychowania przedszkolnego i twórcy Kindergärten — ogródków dziecięcych, czyli w dzisiejszej nomenklaturze przedszkoli. Na wniosek NRD obchody dwusetnej rocznicy urodzin F. Fröbela odbywają się pod auspicjami UNESCO¹. Z tej okazji ukazało się wiele wydawnictw okolicznościowych. Jednym z nich jest trzytomowa edycja pism wybranych Fröbela, opublikowana w cyklu „Pedagogische Bibliothek”, redagowanej przez prof. Karla-Heinza Günthera i Helmuta Königa, a będącej odpowiednikiem polskiej „Biblioteki Klasyków Pedagogiki”.

W ramach tejże „Biblioteki Pedagogicznej” wydano dzieła takich pedagogów i myślicieli, jak m.in. J. J. Rousseau, Ch. G. Salzmann, J. H. Pestalozziego, J. G. Fichtego, H. Stephaniego, F. D. Schleiermachera czy K. D. Uszyńskiego. Edycja pism wybranych Fröbela stanowi kolejną, doniosłą pozycję w tym cyklu, lecz nie jedyną w bogatym do-

robku piśmiennictwa NRD ostatnich lat poświęconego temu pedagogowi. Z zamieszczonego w tomie pierwszym wykazu bibliograficznego widać wyraźnie, że życie i myśl pedagogiczna F. Fröbela stanowią istotny problem badawczy dla niemieckich historyków wychowania.

Wydawcy niniejszego zbioru pism nawiązali w swych koncepcjach do opublikowanej w 1952 r., w stulecie śmierci F. Fröbela, księgi pamiątkowej *Gedenkschrift zum 100 Todestag von Friedrich Fröbel am 21. Juni 1952*. Wyboru tekstów dokonano tu z punktu widzenia ich wagi i przydatności dla współczesnego czytelnika, a jednocześnie tak, by zobrazowały w sposób możliwie pełny osobowość wybitnego pedagoga. Wychodząc z tego założenia, wydawcy *Kommt, lasst uns...* starali się wszechstronnie ukazać działalność Fröbela, ilustrując ją dokumentami o charakterze biograficznym.

Twórczość Fröbela, zarówno drukowana, jak i rękopiśmienna, jest w chwili obecnej zaledwie poznana, a cóż dopiero mówić o jej krytyczno-historycznym opracowaniu. Część jego pism to tzw. „spuścizna berlińska” (*Berliner Nachlass*), która dziś znajduje się w archiwum Akademii Nauk Pedagogicznych NRD. Została ona zinventaryzowana w 1911 r. przez R. Bitterlinga, ale jak określał sam autor, jest to zaledwie „godny pożałowania fragment”². Nie lepiej opracowana jest ta część dorobku

¹ W dniach 19—22 IV 1982 r. odbyła się w NRD, zorganizowana przez Akademię Nauk Pedagogicznych NRD, Uniwersytet Fryderyka Schillera w Jenie i Komitet Fröblowski NRD, konferencja międzynarodowa, poświęcona myśli pedagogicznej i działalności wielkiego pedagoga. Wzięli w niej udział uczeni z kilkunastu krajów europejskich oraz Stanów Zjednoczonych i Japonii. Polskę na konferencji reprezentowali: prof. B. Wilgocka-Okoń, prof. J. Miąso i dr M. Krupa.

² R. Bitterling, *Die Berliner Fröbelnachslass. Zeitschrift für Geschichte der Erziehung und des Unterrichts*, Berlin, 1 Jg., Heft 3/1911, ss. 216.

Fröbela, która przechowywana jest w Fröbel-Museum w Bad Blankenburg³.

Części jego pism nie można było odnaleźć już na początku naszego stulecia, inne zaginęły w czasie wojny i w pierwszych latach powojennych — straty te, niestety bezpowrotne, dotyczą głównie tzw. „spuścizny keilhauerskiej” (*Keilhauer Nachlass*). W ostatnich latach prowadzi się w NRD intensywne prace, mające na celu zinventaryzowanie i uporządkowanie dorobku Fryderyka Fröbela. Zajmuje się tym wspomniane archiwum Akademii Nauk Pedagogicznych, będące w posiadaniu spuścizny berlińskiej, uzupełnianej fotokopiami pozostałych części pism Fröbela.

Trzytomowe wydanie dzieł Fröbela jest nie tylko prezentacją dużej części jego prac, ale również próbą historyczno-krytycznego ich opracowania. Jakkolwiek wydawcy zastrzegają się, że ich obszerne komentarze, jakimi opatrzone są poszczególne teksty, nie zawierają ostatecznych ocen myśli i działalności F. Fröbela, są jednak stosunkowo wnikliwą interpretacją przedstawionych pism.

Tom pierwszy otwiera obszerne wprowadzenie, w którym wydawcy kreślą sylwetkę F. Fröbela, przedstawiając kolejno jego losy i poszczególne etapy bogatej działalności. Na tle sytuacji społecznej ówczesnych Niemiec ukazują proces formowania się podstaw teoretycznych pedagogiki Fröbela, której ostateczny kształt narodził się w wyniku spekulatywnych rozmyślań połączonych z praktyką pedagogiczną. Wreszcie sporo uwagi poświęcają wydawcy najistotniejszemu problemowi w myśli pedagogicznej Fröbela, a mianowicie wychowaniu przedszkolnemu. Na bazie pism Fröbela, dotyczących tego zagadnienia oraz całej literatury, jaka ukazała się po wojnie zarówno w NRD, jak innych

krajach, gdzie koncepcje wychowania przedszkolnego wielkiego pedagoga stanowią ośrodek zainteresowania, redaktorzy przedstawili krytyczne omówienie, stanowiące podsumowanie obecnego dorobku nauki w tej dziedzinie.

W zakończeniu wreszcie przedstawiono recepcję myśli wychowawczej Fröbela, tak w Niemczech, jak i na całym świecie, od chwili jego śmierci w 1852 r. aż do naszych czasów, dzieje zainteresowania jego osobą i koncepcjami pedagogicznymi ze szczególnym uwzględnieniem stanu współczesnych badań.

Wybór pism Fröbela otwierają dokumenty o charakterze biograficznym, powstałe w okresie między rokiem 1805 a początkiem lat dwudziestych XIX stulecia. Część ta, zatytułowana przez wydawców „Czas poszukiwań i odkryć” (*Zeit des Suchens und Findens*), zawiera szkic listu do księcia Bernharda von Sachsen-Meiningen-Hildburghausen, w którym Fröbel zdaje relację ze swej pracy w Szkole Wzorcowej (*Musterschule*) we Frankfurcie nad Menem, ze swej pierwszej w 1805 r. i drugiej w latach 1808—1810 wizyty u Pestalozziego w Yverdon, studiów na uniwersytecie w Getyndze podjętych w 1811 r. i kontynuowanych w Berlinie, wreszcie o swym udziale w walce przeciwko Napoleonowi. W liście tym jest wiele refleksji dotyczących natury człowieka, koncepcji jego wychowania i kształcenia, celów i metod, za których pomocą rozwinąć można bogactwo istoty ludzkiej.

Kolejnym dokumentem autobiograficznym jest fragment *Księgi sentencji* (*Sentenzenbuch*), po raz pierwszy opublikowany tu w skróconej formie, a stanowiący zbiór myśli i refleksji pochodzących z 1816 r. Jest to niejako jedna z pierwszych prób zanotowania — nie ujętych jeszcze w zwarty system, rodzących się dopiero — koncepcji wychowawczych, utrwalenia „na gorąco” oderwanych i ulotnych myśli, które później dopiero zostaną opracowane i będą stanowiły podstawę jego systemu pedagogicznego. *Księga sentencji* jest trudna do interpretacji przez swą skrótowość

³ Bad Blankenburg — miejscowość położona opodal Keilhau, gdzie Fröbel po powrocie w 1837 r. ze Szwajcarii założył zakład wychowawczy „Anstalt zur Pflege des Beschäftigungsbetriebes für Kindhät und Jugend”. Tam też mieszkał do 1849 r. Potem przeniósł się do Bad Liebenstein, a następnie do Marienthal.

i widoczne skoki myślowe — dopiero w świetle późniejszych pism jasne stają się zawarte w niej koncepcje.

Kończy tę część fragment listu F. Fröbla do filozofa Karla Christiana Friedricha Krausego z 24 III 1828 r. List ten poświęcony jest rozważaniom nad problemem ogólnoniemieckiego wychowania.

Część drugą pierwszego tomu wypełniają pisma z czasów pobytu w Keilhau, określonych przez wydawców jako „pierwszy, szczytowy punkt jego działalności pedagogicznej”. W Keilhau osiedlił się Fröbel w 1817 r. Rok wcześniej założył w Griesheim zakład wychowawczy o znamiennej nazwie „Allgemeine deutsche Erziehungsanstalt”, który następnie przeniósł do Keilhau. Tu Fröbel rozwinął swoje idee wszechstronne, humanistycznego i narodowego wychowania. W swym zakładzie urzeczywistniał i wypróbowywał w praktyce te idee. Zakład wychowawczy w Keilhau rozwijał się niezwykle pomyślnie do 1831 r., kiedy to Fröbel przeniósł się na kilka lat do Szwajcarii.

Okres działalności pedagogicznej w Keilhau to jednocześnie czas intensywnej pracy teoretycznej. Obfitował on w niewielkie rozmiarami artykuły, w których Fröbel, opierając się na wynikach swej pracy w zakładzie wychowawczym, podejmuje rozważania nad kształtem niemieckiego wychowania, zgodnego z potrzebami i oczekiwaniami niemieckiego społeczeństwa. Sześć z nich, powstałych między 1820 a 1823 r., pod nazwą *Drobne, keilhauerskie pisma* (*Kleine Keilhauerschriften*), opublikowano w niniejszym wyborze.

W tym samym okresie, w 1826 r., powstało również główne dzieło Fröbla (*Hauptwerk*), którego pełny tytuł brzmi: *Die Menschenerziehung, die Erziehungs-, Unterrichts-, und Lehrkunfts angestrebt in der allgemeinen, deutschen Erziehungsanstalt zu Keilhau (Wychowanie człowieka, sztuka wychowania, nauczania i uczenia się wypracowana w powszechnym zakładzie wychowawczym w Keilhau)*. Dzieło to zawiera najistotniejsze pojęcia systemu pedagogicznego Fröbla,

stąd jego wyjątkowe miejsce w dorobku tego pedagoga. Stanowi ono zarazem punkt wyjściowy dalszych przemyśleń i rozwoju jego pedagogiki jako swoistego systemu wychowawczego. Jak żadne inne dzieło Fröbla ukazuje *Die Menschenerziehung* filozoficzne i społeczne podstawy jego myśli i działalności pedagogicznej. Bogactwo treści i słuszność idei zawartych w *Wychowaniu człowieka* stanowią o wartości tego dzieła.

Obok opublikowanego w całości *Wychowania człowieka* znaleźć możemy w tomie drugim pisma Fröbla, które powstały w okresie jego pobytu w Szwajcarii w latach 1831—1837, gdzie kierował zakładami wychowawczymi w Wartensee i Burgdorfie. Wreszcie wybór listów F. Fröbla do Karola Hageny, skłaniających go do popierania idei zakładania ogródków dziecięcych, a pisanych w latach 1844—1848.

Tom trzeci poświęcony jest w całości pismom powstałym w latach 1838—1850, a dotyczącym wyłącznie problemów wychowania przedszkolnego. Są to listy, artykuły i notatki Fröbla, w których omawia ideę ogródków dziecięcych, formy zabaw i pracy z dziećmi oraz teorie gier i zabawek.

Wydawcy pism F. Fröbla zaprezentowali więc czytelnikowi starannie opracowany wybór tekstów najwartościowszych i najistotniejszych w twórczości tego wielkiego pedagoga. Ich układ pozwala prześledzić rozwój koncepcji pedagogicznych, wyraźny proces kształtowania się i dojrzewania zarówno idei, jak i ich autora. Z lektury tych pism wyłania się postać Fröbla nie tylko jako pedagoga, ale również jako myśliciela i filozofa — twórcy oryginalnej, samodzielnej koncepcji świata i ludzi, na bazie której powstał jego system pedagogiczny. Temu właśnie problemowi chciałabym poświęcić swoje uwagi. Wydaje się bowiem, że bez zrozumienia światopoglądu Fröbla i jego teorii nieustannego rozwoju trudno jest zgłębić najistotniejszą treść koncepcji wychowawczych, jakie propagował. W polskiej literaturze dotyczącej F. Fröbla, bardzo skromnej ilościowo i jakościowo, roz-

waża się najdonioślejszy wprawdzie aspekt jego działalności, a mianowicie system wychowania przedszkolnego, ale nie jest on przecież jedynym osiągnięciem myśli Fröbela. Stanowi on dopiero wynik głębokich refleksji nad rozwojem i kształtowaniem człowieka — istoty będącej miarą wszystkiego, co się znajduje na ziemi. Zapomina się o długiej i mozolnej drodze ustalania praw rządzących światem i człowiekiem, u której kresu znajduje się koncepcja wychowania przedszkolnego. Jego pedagogika bowiem zawiera coś więcej aniżeli określenie celów, środków i metod działań wychowawczych.

Filozofia Fröbela, w której odnalazć można echa idei Kanta, Hegla, Schellinga, Fichtego czy Herdera, pełna jest optymizmu i wiary w ludzkie możliwości. Uważał on człowieka za „twórcę samego siebie” (*Schöpfer seiner selbst*), a więc przyszłość leży w jego rękach. Jest on „członkiem całości” (*Gliedganges*), tzn. indywidualną jednostką żyjącą w kręgu zależności od przyrody — która kieruje nim poprzez wrodzone popędy i skłonności — i od społeczeństwa, którego prawa regulują jego życie.

Światopogląd Fröbela jest bez wątpienia idealistyczny — wszystko, co powstało, pochodzi od Boga, a więc i człowiek jest dziełem Boga. Ale jednocześnie dochodzi do głosu jego skłonność do panteizmu — utożsamienia Boga z naturą, której przecież człowiek jest częścią. Posiada on zatem cechy boskie, cechy twórcy. Właściwości, jakie Fröbel upatrywał w Bogu, nadawał też człowiekowi, a więc: świadomość, rozum, wolność, samodzielność, cały zasób zdolności i sił, które umożliwiają mu wszechstronny i harmonijny rozwój. Prawo rozwoju w świecie rozumiał, podobnie jak Hegel, jako działanie sprzecznych sił; świat to całość sprzecznych zależności, sfera nieskończonych przeciwnych zjawisk.

Ten niezwykle skomplikowany system filozoficzny, będący wynikiem oddziaływania różnorodnych wpływów: zarówno myśli filozoficznych, religijnych,

jak i rozwijających się dynamicznie nauk matematyczno-przyrodniczych, można nazwać umownie dialektycznym panteizmem. Stwierdzenie, że wszystko leży w ludzkich rękach, stało się podstawą jego systemu pedagogicznego. Człowiek może liczyć tylko na siebie i w sobie samym szukać sił rozwojowych. Podstawowym prawem rozwoju człowieka jest wzajemne oddziaływanie „wewnętrzne” i „zewnętrzne”. „Wewnętrzne” to przyrodzone cechy, zdolności, możliwości tkwiące w człowieku, „zewnętrzne” to otaczająca go przyroda i społeczeństwo. Aby rozbudzić i odpowiednio ukierunkować cechy leżące w naturze ludzkiej, należy poddać człowieka odpowiedniemu działaniu otaczającego go świata. Tylko bowiem czynne uczestnictwo w życiu społeczeństwa może wydobyć indywidualne wartości.

Fröbel był głęboko przekonany, że prawem i obowiązkiem człowieka jest ciągle „wnoszenie się”, stopień po stopniu do coraz wyższego poziomu. Każdy z tych stopni przedstawia odrębną wartość w całości rozwoju, a jednocześnie jest procesem stałym, nigdy się nie kończącym.

Rolę rozbudzającą i uaktywniającą zdolności i siły tkwiące w człowieku pełnić ma, zdaniem Fröbela, działalność wychowawcza, rozumiana jako system osadzony mocno w realiach obowiązującego porządku społecznego. W 1822 r. pisał Fröbel, że celem jego działań wychowawczych jest dać człowiekowi wszystko to, co może przyczynić się do jego wszechstronnego i harmonijnego rozwoju, a co jest zgodne z potrzebami życia ludzkiego i otaczającymi go zjawiskami⁴. Oddziaływanie wychowawcze musi rozpocząć się właściwie wraz z przyjściem człowieka na świat. Jest on bowiem jak nasienie, w którym zamknięte są wszystkie jego cechy i możliwości. Wychowanie musi wydobyć z niego wszystko to, co tkwi w środku, i jeśli proces ten będzie postępował pra-

⁴ F. W. A. Fröbel, *Kommt, lasst uns...*, Band I, s. 213.

widłowo, wzbudzi się w człowieku chęć do czynu, który z kolei stanie się ową siłą napędową i rozwojową. Fröbel podkreśla niezbędność wychowania — bez niego nie może nastąpić urzeczywistnienie ludzkiego istnienia.

Oczywiście prawidłowość procesu wychowawczego zależy od tego, czy będzie on zgodny z prawami natury i możliwościami ludzkiego rozumu. Każdy etap życia człowieka w zależności od wieku charakteryzuje się specyficznymi cechami, uwarunkowanymi przez rozwój fizyczny i umysłowy. Fröbel wyróżniał fazy wieku niemowlęcego, dziecięcego, przedszkolnego i szkolnego. Wszystkie te etapy są jednak częściami ogólnego, ciągłego procesu wychowania; cel pozostaje ten sam, choć zmieniają się środki i metody.

Szczególnie mocno podkreślał Fröbel konieczność istnienia silnego związku między instytucjami wychowującymi a otaczającą rzeczywistością. Szkoła czy przedszkole nie mogą być oderwane od życia, życie bowiem staje się bodźcem do nauki, a zdobyta wiedza pomaga żyć. Wszechstronny rozwój jednostki polega na zjednoczeniu myślenia i czynu, poznania i działania.

Na podstawie takich poglądów stworzył F. Fröbel swój system pedagogiczny, którego szczytowym osiągnięciem była koncepcja wychowania przedszkolnego. Głęboka podstawa filozoficzna, na której oparty jest jego system, świadczy o tym, że dążeniem Fröbela było stworzenie „pedagogiki naukowej”, prawdziwej wiedzy teoretycznej o przedmiocie, celach, środkach, pojęciach i prawach rządzących działalnością wychowawczą, sprawdzoną jednocześnie empirycznie. Podkreślał konieczność znajomości tej wiedzy wśród nauczycieli, gdy mówił, że wychowawca oprócz praktyki i doświadczenia musi posiadać gruntowne przygotowanie naukowe, teoretyczne — filozoficzne, etyczne, przyrodoznawcze i pedagogiczne.

Pisma Fröbela, niestety, niedostępne są polskiemu czytelnikowi. Myślę, że z uwagi na wartość jego przemyśleń i znaczenie w rozwoju pedagogiki warto byłoby, przynajmniej część z nich, przetłumaczyć na język polski i wydać w ramach „Biblioteki Klasyków Pedagogiki”, aby choć trochę przybliżyć postać tego wielkiego pedagoga, myśliciela i filozofa.

Joanna Schiller

HISTOIRE DE L'ÉDUCATION; N° 11, 12 — Août 1981 N° 13 — Décembre 1981, Institut National de Recherche Pédagogique, Paris, ss. 192, 96.

Numer 11/12 *Histoire de l'éducation* jest kolejnym tomem bibliografii historii edukacji francuskiej (patrz nr 4 — bibliografia za rok 1976, oraz nr 7/8 za rok 1977). Tom, przygotowany przez Willema Frijhoffa, obejmuje tytuły, które ukazały się w roku 1978, i uzupełnienia za lata poprzednie. Recenzje z prac, które ukazały się w 1978 r., są notowane również, nawet jeśli opublikowane były w latach następnych. W tomie zamieszczono 1373 pozycje, a ponadto indeksy nazwisk autorów, osób i osobistości cytowanych, a także nazw geograficznych.

Ambicją tego cyklu, wydawanego w ramach *Histoire de l'éducation*, było jak najszersze odzwierciedlenie publika-

cji dotyczących pośrednio lub bezpośrednio edukacji francuskiej, wydanych zarówno w języku francuskim, jak i w innych. Ambicją autora, wyraźnie widoczną w recenzowanym tomie, jest także dostarczenie ludziom parającym się historią wychowania i pedagogiki wskazówek o opracowaniach ogólnych i zagadnieniach metodologicznych, które zostały opublikowane w 1978 r.

Ta część ogólna warta jest zainteresowania nie tylko Francuzów czy badaczy zajmujących się historią edukacji francuskiej. Frijhoff wyszczególnił bowiem pozycje, które interesować powinny każdego historyka wychowania, pozycje wydawane w różnych krajach i w różnych językach. Nie jest to na pewno